

МИТРА РЕЉИЋ

О ЈЕЗИКУ (САМО)МРЖЊЕ У ДИСКУРСУ ОДРОЂЕНИХ КОСМОПОЛИТА

САЖЕТАК: *Космополиџизам* – овај звучањем и значењем „маркантни” грџизам, баш као и одређен број латинизама или словенизама, од једне до друге епохе подврђаван је ресемантизацији, релативизацији па и вулгаризацији, у мери у којој је његов првобитно философски садрђај коригован теолошким, културним, политичким и другим значењима. Изопачене представе космополитске идеје, по правилу присутне у либерално оријентисаним прозападним круговима, имплицирају отклон од властите нације, традиције и културе и као такве представљају најкраћи пут ка аутошовинизму који, са своје стране, представља одзив на туђи жигошући шовинизам и прихватање његовог вербалног и невербалног репертоара. Језик (само)мржње која је на размеђу двају последњих векова код православних Словена, посебно Срба, попримила патолошке размере, постаје све уочљивији сегмент језичког и духовног загађења будући да, за разлику од језика мржње упућеног представницима друге нације или вере, не подлеже законској нити довољно транспарентној јавној осуди.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: космополитизам, аутошовинизам, аутоколонијализам, распопућени или недовршени идентитет, конвертитство, етнофолитизам, говор (само)мржње.

*Инструментализација и деградација идеје
космополиџизма*

Извесно је да философски космополитизам, првобитно зачет у Киничкој школи Старе Грчке, одликује негирање ропства, патриотизма, породице и државе, залагање за заједничку имовину те отво-

реност према питању религије.¹ Познато је такође да се ексцентрик Диоген први самоидентификовао као космополита, да су после стоичара и хришћанских апологета (Оригена, Тертулијана) тему космополитизма прихватили следбеници препорода те да је она умногоме утицала на идеје Еразма Ротердамског, Мора, Монтења.² Од космополитизма као идеала о једнакости људи и усаглашавања начина живота са природом, односно космосом, представљеног у стоичком учењу, брзо се, већ у Римском царству, стигло до дегенерације тих идеала и њихове инструментализације као идеологије освајања.³ Изопачене представе те идеје јасно излазе на видело крајем 18. и почетком 19. века у неким „офранцуженим” европским круговима, посебно у круговима либерално оријентисаног руског племства које се јавно подсмева идеји родољубља. Илустративна је Пушкинова опаска на понашање руских дворјана у вези са војним неуспесима руске армије током пољског устанка 1830. године. „Жалосно је било слушати говоркања московске дружине током последњег пољског устанка. Отужно је било видети бездушне читаоце француских новина који су с осмехом дочекивали вести о нашим неуспесима.”⁴ Ни Гогољу није промакла пошаст самомржње која је пратила тобоже космополитску оријентацију одређених друштвених кругова тога доба. Ваља се присетити његове повести *Тарас Буљба*, у којој Андриј, у жељи да се додвори девојци у коју се загледао те добије похвалу од њених сународника Пољака, не би ли и сам постао „напредни Европљанин”, прибегава издаји. Како Пољаци нису спремни да ризикују због пребега, Андриј остаје сам и суочава се са питањем оца Тараса, које ће до данас остати саставни део паремиолошког фонда руског језика: *Что, сынку, помогли тебе твои ляхи?*⁵ Кључни проблем Гогољевог конвертита је у следећем: „Чак да Андриј и није погинуо од руке свог оца, тешко да би му издаја помогла да постане ’Лех’.”⁶ То најбоље потврђује судбина Ирене Немиревске, која је, не би ли по

¹ Јелена Божиловић, „Историјски развој идеја о космополитском друштву”, *Годишњак за социологију*, VIII/9 (2012), 86.

² Виллем Фрејхоф, „Космополитизм”, *Мир Просвещения. Исторический словарь*, Памятники исторической мысли, Москва 2003, 31.

³ Ј. Божиловић, нав. чланак, 88.

⁴ Великоруссия.рф/russkaja-samonenavist.

⁵ *Лех*, данас често лично име у Пољској, некадашњи је етнимом којим су други народи именовали Пољаке. „Стари српски летописи и други писани извори Пољаке све до дубоко у XVII век називају ’Лесима’, а њихову земљу по припаднику народа – ’Лех’ или ’Лехија’, ’лешка земља’.” (Петар Буњак, *Преглед јољско-српских књижевних веза до II светског рата*, допуњено и исправљено интернет издање, 1. август 2001).

⁶ Татьяна Никольская, „Русская самоненависть”, moloko.ruspole.info/node/8750.

сваку цену постала Францускиња, најпре и по сопственом избору постала антијеврејка. Ипак, вољена Француска је није заштитила те је свој трагични живот још трагичније завршила – у гасној комори заједно са сународницима које је за живота нескривено мрзела. Оно што важи за Гогољевог Андрија, важи и за ауторку познате *Француске свиће*: све да је преживела нацизам, свеједно никад не би постала Францускиња, јер, како истиче Александар Гордон, „она није могла у потпуности припадати француској култури, носила је бреме јеврејског порекла и преживљавала мучну двојност”⁷. Олег Неменски дати феномен назива „унутрашњом колонијацијом, када човек у себи сједињује и умишљеност колонизатора (западног човека који гледа на ’источну’ културу), и самосвест урођеника, то јест оног на кога су усмерене колонизаторске праксе”⁸. Аутор цитира Бориса Гројса, који каже: „Русија је одговорила на западни експанзионизам стратегијом самоокупације, самоколонијације, самоевропеизације... Руски интелектуалац постаје на тај начин расцепљен између западне свести и руске подсвести.”⁹ Самоокупацију Срба Н. Павловић илуструје примером из једне од најстаријих српских гимназија, у којој су деца принуђена да гледају документарне филмове о расној дискриминацији у Америци и то без икаквих претходних или накнадних напомена о разликама између српског и америчког друштва те разликама при конституисању двеју нација.

Дакле, (...), „копира” се амерички проблем на српско друштво. Самим тим, ученицима се ствара илузија о некаквим проблемима на дискриминацијом у Србији, што је у ствари увођење у атлантистичку идеологију. Ко се овоме од ученика буде успротивио, аутоматски добија етикету – фашиста (догађај којем сам лично присуствовао). На тај начин се, (...), једна од најстаријих српских гимназија, (...), трансформише у својеврсну анти-институцију, фабрику малих искорњених грађана и (судећи по самим графитима, који су „окрњили” ренесансну лепоту грађевине) потенцијалних аутошовиниста.¹⁰

Самодржњу је понајбоље осликао Ф. Достојевски посредством Павла Смердјакова и оставио нам сасвим адекватан назив овог феномена – *смердјаковшијина*. Дата квалификација је један

⁷ Александр Гордон, „Неоконченна симфония”, <http://www.newswe.com/index.php?go=Pages&in=view&id=8862>.

⁸ Олег Неменский, *Русофобия как идеология. Часть четвертая*, <https://vesparevenge.ru/?p=2957>.

⁹ Исто.

¹⁰ Никола Павловић, „Анти-институција као симбол самоокупације”, www.arheofutura.rs/drustvo/anti-institucija-kao-simbol-samookupacije/.

од примарних мотива за „ново критичко сагледавање” дела великог писца, који се у данашњој Русији нашао на удару аутошовиниста, подједнако као велики Његош или Андрић код нас. Суштину противречности аутошовинистичког „критичког приступа” стваралаштву српских писаца предочио је у својој књизи Б. Булатовић:

Недоследност произлази из схватања по којима се аутошовинизам (неприсутан као властити принцип код оног „Другог” чија се негативна стереотипска слика о Србима прихвата) на политички и медијски агресиван начин представља као вид и доказ модерности, што бива узроковано прихватањем туђих (западних) интереса, уместо њихових принципа. Стога, доследно следећи логику и европске принципе, намеће се закључак да се управо „повлашћени репрезенти европских вредности” и „агенси модерности” међу Србима (крајем 20. и почетком 21. века) залажу за оне вредности које суштински и егзистенцијално противурече принципима западноевропских и северноамеричких држава, па тако, уместо да следе принципе „других”, они испуњавају њихов хоризонт очекивања (супротстављен српским интересима, али и сопственим принципима „Другог”), односно наступају као заступници туђих интереса и наметнуте слике о Србима.¹¹

Наведени примери показују да аутошовинизам није феномен својствен искључиво Србима, већ да је присутан и код других европских народа, истина најчешће код Јевреја и православних Словена, што не изненађује с обзиром на то да су ови народи били и најчешће жртве стигме.¹² О јеврејској и руској самомржњи написани су читави томови. У Бугарској се такође отворено расправљало и расправља о бугарској самомржњи, њеним узроцима, манифестацијама и последицама. Присећајући се само наизглед безазлене узречице *остави го, българска работа*¹³, посебно фреквентне тридесетих година прошлог века, Владимир Свинтила (Владимир Николов) закључује: „Самоомраза и омраза код Бугара

¹¹ Борис Булатовић, *Оклеветана књижевност: идеолошки аспекти у критичком сагледавању српске књижевности и културе крајем 20. и почетком 21. века*, Научно удружење за развој српских студија, Нови Сад 2017, 21.

¹² У интервјуу датом Галини Сапожниковој, Ђулијето Кјеза (Джуљетто Къеза): „Русофобия у русских – явление уникальное” (<https://www.balkans.kp.ru/daily/26521.5/3540824/>) се присећа суровости руских присталица капитализма коју су они деведесетих година минулог века вербално испољавали према сиромашним сународницима и закључује да такво што не постоји код Италијана, а није видео ни код Француза или Немаца.

¹³ Идентична изрека (*српска йосла*) подједнако је фреквентна и у српском језику.

већ је постала религија. Ако си човек са достојанством, ако си личност са интегритетом, не можеш да допустиш да те назову Бугарином и да будеш третиран као Бугарин. Таква уверења попримила су катастрофалне размере након 1918. и након 1944. године...”¹⁴ Нескривени одијум према досељеницима из Херцеговине и Посавине у Хрватској се такође критички подводи под аутошовинизам, а у најновијој политици Европске уније, која, по мишљењу неких, нуди Унију „гдје је муслиман као имигрант пожељан, али Пољак није”,¹⁵ критичари такве политике у њој већ називају европски аутошовинизам и ауторасизам.

Генеа аутошовинизма код Руса и православних балканских народа показује да је овај феномен својствен првенствено присталицама либерализма и комунистичке идеологије те да по правилу представља реакцију на западни жигосући шовинизам, односно његово прихватање. Аутошовинизам музичког критичара Артемија Троицког сажет у реченици: „Државу руску мрзим, мрзео сам је и увек ћу је мрзети”¹⁶ подједнако је експлицитан као и шовинизам песника Алфреда Тенисона, који је у своје време клицао: „Мрзим Русију откад сам се родио и мрзећу је док сам жив.”¹⁷ Корпус основних средстава делегитимизације Срба и Руса којем прибегавају данашњи и бивши аутошовинисти истоветан је корпусу квалификатива којима су се служили и служе западни шовинисти. У дискургу једних и других обама народима се приписује инхуманост, прљавост, запуштеност, лењост, непоузданост, све до најновијег стереотипа о Србима – „националистима”, што се схвата као њихова „карактерна особина”.¹⁸

За бели свет тај стереотип је погодан предтекст за кажњавање Срба кад год то затреба, а у самој Србији то је усађивање у свест мање упућених, поготову оних који се тек формирају, тј. младих, лоше слике о сопственом народу и осећања ниже вредности, што је само на корак од крупних проблема с националним идентитетом.¹⁹

¹⁴ Владимир Свинтила, „Операција ’самоомраза’ успешно манипулира българите повече от век”, <https://tangrabg.wordpress.com/2013/01/22/operacij-samo-omraza-manipulira-balgarite/>.

¹⁵ Ivica Šola, „Branko Schmidt ili zbogom pameti”, <https://www.slobodnadalmacija.hr/misljenja/agora/clanak/id/505004/branko-schmidt-ili-zbogom-pameti>.

¹⁶ О. Неменский, нав. дело.

¹⁷ Весна Голдсворти, *Измишљање Руријаније: империјализам маџије*, прев. Владимир Игњатовић и Срђан Симоновић, Геополитика, Београд 2005, 42.

¹⁸ Гордана Ђерић, „Свакодневне дискурсивне праксе о „особинама народа” и важности националног идентитета”, http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/knjige/index_html/knjiga09/10DjericG.pdf, 207.

¹⁹ Предраг Пипер, *Српски између великих и малих језика*, 3. допуњено издање, Београдска књига, Београд 2010, 96–97.

Пуни ефекат жигосући дискурс без сумње постиже кад и уколико успе да подстакне и омасови аутостигматизацију у оквиру одређеног „некооперативног” националног корпуса; тад извањска стигматизација, по правилу, у доброј мери јењава. Саможигосући синдром у форми безмало епидемијске психопатолошке појаве захватио је поткрај двадесетог и почетком двадесет првог века управо онај део Словена изишлих испод „османског шињела”, у највећем, чини се, балканске Србе.²⁰ Говорећи о аутошовинизму С. Басаре, З. Ћирјаковић примећује:

Аутоколонијални букач је (симболички) натакао Ататурков цилиндар, обрјао бркове – и поверовао да је постао „прави” културни Европљанин. Текстове редовно почиње са „даме и господо” и „цењени публикуме”. Али, у наставку нуди мало тога господског и још мање уважавања. Из скоро сваке реченице проговара карикирани примитивац са фесом кога овај балкански (ауто)оријенталиста, који је разбио огледало, нескривено презире.²¹

Приклањање „неким данашњим ’Турцима’ у свету”²² по узроцима и мотивима скоро да се не разликује од пристајања на преверништво у доба Османлија. Штавише, у много чему оно има идентичне појавне облике; агресивно се промовише као сопствена врлина и знак наводне освешћености, успоставља јасна дистанца према другачије мислећим сународницима који, са своје стране, овога, хтели не хтели, подсећају на његово конвертитство па стога постају објекат нескривеног одијума.²³ Негативно етикетање историје, културе, обичаја, вере, традиције итд. неког народа има за циљ да код припадника тог народа изазове осећај кривице, побуди и продуби сумњу у погледу сопствених националних вредности. Смишљеним одабиром језичких средстава жигосући дискурс је истовремено позив члановима жигосане заједнице да саучествују у поништавању сопственог идентитета.²⁴

„Излаз” из овог неподношљивог стања тражи се у бјекству од идентитета, у жељи и чак жудњи да се буде други, и то такав други

²⁰ Митра Рељић, *Српски језик на Косову и Метохији данас (социолингвистички и лингвокултуролошки аспект)*, САНУ – Филозофски факултет, Београд – Косовска Митровица 2013, 220.

²¹ Зоран Ћирјаковић, „Уринокултура бахатог Басаре”, <http://www.intermagazin.rs/urinokultura-bahatog-basare/?%20lang&lang=cir>.

²² Владета Јеротић, *Србија и Срби између изазова и одговора*, Arts Libri – Бесједа, Београд – Бања Лука 2001, 57.

²³ М. Рељић, нав. дело, 220.

²⁴ Исто.

саображен пројекцији оног ко има моћ да влада семантичким пољем јавног жигосања – и бојним пољем... Кад је идентитет негиран и испражњен, кад је топос његовог пребивалишта напуштен, онда овај празан простор попуњава други, онда се догађа да како човјек тако и група људи свој идентитет обликује по жељи другог, што се узима као дефинитивно признање да су жигосање и кривица додијелени правом објекту.²⁵

Док жигоше „варваризам” и сваку другу неподопштину свог националног колектива, новообликовани *дрући* ишчекује да му та *друћосић* буде не само призната већ и награђена, па сопствене потребе и фрустрације неизоставно представља као интерес заједнице. „Неки су од борбе против ’примитивизма у властитим редовима’ направили друштвену мисију и створили себи ухљебље.”²⁶ Ову је појаву у немачком друштву после Другог светског рата добро уочио и још боље објаснио Карл Јасперс. Говорећи о нужности моралног преиспитивања и спознавања властите кривице, Јасперс истовремено упозорава на онај сој људи који у прихватању кривице и ласкању моћи виде пре свега корист за себе:

Многи дозвољавају да буду заведени тренутним егзистенцијалним интересима. Признање кривице им изгледа корисно... У сусрет моћи се излази ласкањем. Њој се радо говори оно што она жели да чује. На то се надовезује фатална склоност да се признавајући кривицу причинимо бољим од других. У самоогољавању се крије напад на оне који то не чине. Срамотност тог јефтиног самооптуживања, нечасност тог уносног ласкања је очита.²⁷

Стигматизовање националног корпуса коме по рођењу и сам припада постаје тако опсесија новог преобраћеника. Објекат негативне квалификације је све оно што представља основне вредности сваке заједнице – народ, језик, култура, религија, традиција. У циљу реинтерпретације и крајње релативизације тих вредности, етнокултурни појмови и симболи у дискурсу „освешћених” *друћих* постају предмет злурадих асоцијација и семантизација. Агресивна кампања усмерена на „корекцију” појмовног садржаја појединих

²⁵ Богољуб Шијаковић, *Пред лицем другоџ: фуџа у оџледима*, Службени лист СРЈ – Јасен, Београд – Никшић 2002, 297.

²⁶ Предраг Ј. Марковић, „’Цивилизација’ против ’варварства’: Прилог теорији заједничког порекла етничких стереотипа”, *Етнички стереотипи*, зборник, Нова српска политичка мисао, Београд 2002, 30.

²⁷ Карл Јасперс, *Пићање кривице*, прев. Вања Савић, Samizdat Free B92, Београд 1999, 86.

термина попут *йајџриојизма*, *домовине* и сл., мање-више подједнако дефинисаних у свим речницима света, иде дотле да се сваком оном ко и помене дате термилошке одреднице приписује примитивизам, морална изопаченост, инхуманост.²⁸ Т. Никољска добро уочава важну црту аутошовинизма – „човек се на њега навикава, храни се њиме и упада у зависност. Па и савремени ’смердјакови’ често остају да живе у омраженој Русији, иако их ништа не спречава да оду у земљу коју више ’воле’.”²⁹ С. Владушић такође примећује да је аутошовинисти, таман као и шовинисти, неопходно присуство објекта мржње и истиче да „тек у додиру са оним што мрзе, они имају осећај да су живи”.³⁰

Космојолийизам и йајџриојизам

Ф. Достојевски је онајбоље објаснио и тобожњу љубав према васколиком човечанству, најпре у лику госпе Хохлакове, наводно спремне да зарад те љубави напусти своје ближње и стави се у службу непознатих страдалника, али под једним условом – да јој се за жртву коју би поднела узврати макар захвалношћу. Из овог примера Душан Пирјевец изводи јасан закључак да, овако схваћена, „љубав према човечанству није активна љубав према ближњем, нити јој је до ближњега уопште стало, већ јој је стало само до награде и самопотврђивања. Љубав према човечанству јесте облик самопотврђивања, односно самољубља”.³¹ Упркос Пирјевчевом теоријски и емпиријски лако доказивом суду, заговорници „засићеног” космополитизма изван патриотизма какав, према мишљењу Д. Хелда³², промовише Марта Нусбаум³³, не посустају. Тврдње о случајности места рођења, случајности језичког и сваког другог идентитета, из чега би требало да следи и могућност замене тих идентитета, те о томе да само космополитски а не национални идентитет омогућава рушење преграда међу људима и добронамерност према сваком без изузетка, које срећемо код М. Нусбаум, представљају опште место у оквиру постмодерних теорија о идентитету.

²⁸ М. Релић, нав. дело, 221–222.

²⁹ Т. Никољская, нав. чланак.

³⁰ Слободан Владушић, „Глобални оквири аутошовинизма у Срба”, <https://vizionarski.wordpress.com/2014/12/27/глобални-оквири-аутошовинизма-у-срба>.

³¹ Душан Пирјевец, „Браћа Карамазови и питање о богу”, *Трећи програм – Радио Београд*, лето 1979, 81.

³² Сергей В. Акопов, „’Мировое гражданство’ глазами его критиков (пять аргументов против ’насыщенного’ космополитизма М. Нуссбаум)”, *Управленческое консультирование*, № 2 (74), 2015, 107.

³³ Марта Нуссбаум, „Патриотизм и космополитизм”, *Логос*, 2 (53), 2006, 110–119.

Љубав према човечанству, таман као и љубав према Богу, како је види и тумачи старац Зосима, могућа је само посредством ближњег. Шире гледано, предуслов истинског космополитизма јесте патриотизам у његовом најлепшем „издању”, о чему сведоче многи врлински животи, од обичних људи, преко философа, писача, вајара, фрескописаца и градитеља (зар то нису Данило Пећки и Вито Которанин?), па све до принчева и краљева.

Историја свих народа, древних и млађих, који су директно утицали на судбину човечанства, говори нам само једно. Сви су они у раздобљу властитог процвата, крепећи своју народност, уграђивали сопствене вредности, не у њу (ту народност) саму, апстрактно узету, већ у нешто опште и наднародно, у шта су веровали, чему су служили и што су нудили својим стваралаштвом – националним по исходу и начинима изражавања, али несумњиво универзалним по садржају и резултатима.³⁴

Примајући Награду „Милош Црњански”, Филип Грбић, између осталог, напомиње: „Није ли управо Милош Црњански својом судбином показао да човек у исто време може да буде патриота и космополита? У његовом суматраизму видим песнички одјек стожичког учења о свеопштој хармонији у природи. Под влашћу стваралачког логоса сви смо ми грађани космоса.”³⁵

Проблем настаје када се космополитизам схвати као нужност одклона од свог, националног, и тада он постаје пука апстракција и крупна обмана. Тако схваћен космополитизам истовремено је најкраћи пут ка аутошовинизму. Ако се сагледају феномени самомржње у којем год времену и којем год народу – јеврејском, руском, српском, видеће се да су они првенствено последица конвертитства сваке врсте – верског, националног, културног. „Самооспоравање националног – национална безосећајност, национални самопрезир или самомржња, последица је муке трајања које протиче под геслом да се не буде оно што већ јесте. Она је резултат идентитетског самораздора.”³⁶ У жељи да постане други, иза чега по правилу стоји потреба идентификације с агресором, одрођени

³⁴ Владимир С. Соловјев, *Оправданье добра*, изд. „Республика”, Москва 1996, 272.

³⁵ Милан Ракуљ, „Филип Грбић за 'Независне': Свијет је прављен по мјери трачких слушкиња”, 6. 1. 2018, <https://www.nezavisne.com/kultura/knjizevnost/Filip-Grbic-za-Nezavisne-Svijet-je-pravljen-po-mjeri-trackih-sluskinja/459065>.

³⁶ Љубинко Милосављевић, „Национално и универзално”, у: *Глобализација и елокализација*, међународни тематски зборник, Српско социолошко друштво – Институт за политичке студије – Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Београд – Косовска Митровица 2017, 556.

космополита³⁷, разапет између властите жеље и оног језгра идентитета од памтивека који га опомиње, колико год он тога не био свестан, застаје на пола пута, а кривицу за сопствену располућеност, тј. идентитетску недоконаност види искључиво у оном ко на конвертитство не пристаје. Да је нови идентитет у каквом би желео да га препознају слободно изабран, потпун и неупитан, мржње према властитом роду са којом се „преумљеник“ свакодневно рве не би било³⁸, а не би било ни агресивног позива другима да поступи исто. „Али, човек који је променио мишљење зато што је подлегао некој присили, или страху, или наметању, или очекивању, или хтењу, носи у себи свест да је подлегао оном горем у себи. Он има потребу да сви око њега промене мишљење. Јер, само тако његов пад остаје непрепознатљив и невидљив. Отуд захтев за променом свести јесте захтев да се изједначимо у *йаду*. Основно начело људске слободе налаже да том захтеву не подлегнемо.”³⁹ Реч је, дакле – како, позивајући се на Берђајева, сугерише М. Ломпар⁴⁰ – о избору између слободе и ропства. Овоме, рекла бих присећајући се опет Ј. Лотмана⁴¹, претходи избор између *сџида*, као несумњиве детерминанте руске и српске, на пример, културе и ропском свешћу те интересом диктираног *сџраха*.

Од ауџосџереоџиџа до језика (само)мржње

Покушаји редетерминисања такве културе и позив да се изједначимо у паду илуструје богат корпус тзв. етнофолизама (грч. *џџнос* – „племе, род” и *џаџџос* – „рђав, ништаван”) или експресивних ендоетнонима на свим језичким нивоима, који служе за стигматизацију и делегитимизацију властите државе и нације, или делова нације по регионалном, руралном, обичајном и другом

³⁷ Аутор термина *одрођени космоџоџиџа* (рус. *бездродный космополит*) је високи партијски делатник Совјетског савеза Андреј Жданов. У свом говору на саветовању музичких стваралаца одржаном 1948. године Жданов је исправно оценио: „Интернационализам се рађа тамо где цвета национална уметност. Заборавити ту истину – значи... изгубити властиту идентитет, постати одрођени космополита.” (Вадим Серов, *Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений*, bibliotekar.ru/encSlov/2/33.htm).

³⁸ Види: М. Релџић, нав. дело, 222; Митра Релџић, „’Ни тамо ни овамо’ (језичке манифестације располућеног идентитета или грешке у самопоимању)”, *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приџџини*, год. 44, бр. 3 (2014), 111.

³⁹ Мило Ломпар, *Дух самоџорицања: џрилоџ криџиџи срџске кулџурне џоџиџке; У сенџи џуџинске власџи*, б. допуњено и коначно издање, *Sapientia mundi*, Београд 2015, 21.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Юрий М. Лотман, *Воспитание души*, „Искусство – СПб”, Санкт-Петербург 2005, 449.

основу. Ако се ови упореде са етнофолизмима намењеним припадницима друге етничке, расне или конфесионалне припадности, а и једни и други чине најизразитији сегмент говора мржње (енг. *hate speech*), показаће се да први нимало не заостају, како по степеноу изражености делегитимизације (дехуманизације, негативне карактеризације, изопштавања), тако и по начинима представљања. Док се етнофолизми који се односе на друге, без обзира на њихову творбену разноврсност, углавном исцрпљују на нивоу лексике (*каури, балије, жабари, аџарјани, йошурри, йасја вјера* и сл.), дотле аутошовинисти посежу за свим могућностима језика – граматичким, графемским, интерпункцијским, метафоричким и другим.⁴²

Добру основу за подстицање и ширење језика (само)мржње представљају већ помињани стереотипи о неком народу, посебно они које припадници тог народа, онако „по слободи”, истичу као непоресиве датости. Њихово агресивно промовисање неретко служи као средство политичког убеђивања и усмеравања јавног мишљења. У ту сврху данас се радо посеже за стереотипима о Србима као нацији која живи у митовима, о Србима који наводно једва чекају да ратују и гину. У политичком дискурсу самооптуживање ове врсте је постало дотле уобичајено да пук „с пуним поверењем” аплаузом одговара и на стереотипије којима се отаџбина и сва њена историја оптужује за некрофилство:

Србија у коју сте данас дошли, у којој сте дочекани раширених руку и отвореног срца, не сања више о непријатељима... Србија у коју сте дошли, престала је да се нада смрти и почела је да жели живот... Митови су нам стварност, и то у толикој мери да нам будућност изгледа као нешто сасвим непотребно, а „сутра” нам је најстрашнија реч...⁴³

Други пак у тобоже безазленом представљању етнопсихолошког профила Срба „откривају” да је њихова основна особина завист, илуструјући ту тврдњу изразом да *комшији цркне крава*. Својевремено, кићењем Београда билбордима са кравицом и паролом да *комшији не цркне крава* потенцирана је ова, искључиво

⁴² Види: Митра Рељић, „Језички показатељи померања на плану аксиолошког погледа на свет”, у: *Уложа образовања и васпитања у развијању хуманистичких, интеркултуралних и националних вредности*, међународни тематски зборник, Филозофски факултет Универзитета у Приштини – Српска академија образовања, Косовска Митровица – Београд 2014, 849–861.

⁴³ Из инаугуративног говора председника Александра Вучића (*Полиџика*, 24. јун 2017, 1).

на стереотипима заснована тврдња.⁴⁴ „Аргументисање путем ’отврдлих категорија’ у тим случајевима добија вредност ’рационалног’ објашњења. Тако ’скројене’, ове генерализације улазе у јавну политичку праксу као ’готове истине’” – напомиње Г. Ђерић⁴⁵, а потврду њеног става налазимо у јавним оценама Срба од стране највиших представника власти (сетимо се тврдње да, док једни раде Сизифов посао, већина Срба *навија за камен*). Од уопштавања „до мере која народну изреку подиже на ниво неминовности”⁴⁶, од констатација о народу који не види „сутра”, није далек пут до карактеризација које представљају језик отворене (само)мржње.

Прва у низу стратегија дистанцирања од властитог народа, која не мора бити праћена језиком мржње, али је сигуран показатељ грешке у самопоимању или сепаратистичким идејама однегованог одијума према свом роду, огледа се у помодном прихватању наднационалне или регионалне одреднице – *Европљанин, Југословен, Црногорац, Војвођанин* итд. као самоидентификујуће. Истоветан феномен присутан је код данашњих Руса, од којих се многи изјашњавају као *Русијани, Украјинци, Сибирици, Уралци, Поморани* и сл. Мање транспарентан али несумњив израз осећаја тескобе у свом народу представља употреба показне заменице с коренским морфемом *ов-* (*ова земља*) уместо присвојне заменице *мој* или *наш*. Може се само учинити да је реч о калку енглеске синтагме *this country*, међутим калк би у датом случају био непримерен преводни поступак пошто се *this country* без проблема може превести са *наша земља*. Употребом пак показне заменице с коренским морфемом *ӣ-* (*ӣа земља, ӣо ӣлеме*) најчешће се исказује, далеко грубље, дистанцирано ниподаштавање, неретко потенцирано сукцесивним понављањем дате заменице или комбиновањем те и неодређених заменица *неки, некакав*. Искључиву намеру ниподаштавања има граматички поступак непримерене суфиксације (*Србијица, ова државица, Србисџан*), а посебан вид ругалачког манира представља синтагматски парадокс (*Велика Србијица*). Најбројније облике дисквалификације у дискурсу аутошовиниста представљају атрибути и атрибутски искази употребљени у саставу синтагме или као паралелни квалификативи. У том контексту Србија је *зайицуана, ирљава, јадна, земља без каракџера* и сл., Република Српска – *џломазна цркойина и државолика красџа*⁴⁷, а

⁴⁴ Види: П. Пипер, нав. дело, 98.

⁴⁵ Гордана Ђерић, *Пр(а)во лице множине: Колекџивно самопоимање и иредсџавање – мџиови, каракџери, мџијалне маје и сџереоџиџи*, Институт за филозофију и друштвену теорију – „Филип Вишњић”, Београд 2005, 51.

⁴⁶ Исто, 49.

⁴⁷ Теофил Панчић, „Белзџубова земља”, *Пџшчаник*, 3. 11. 2007.

Срби су *злуї народ, идиошїи, крдо, смрад крезуби, биолошки оїїїад*, али и метафорички стигматизовани као *ђувечари, ћириличари* итд. Подводећи их под назив *секундарни Срби*, виђени професор универзитета сународнике са Косова и Метохије, из Црне Горе, те Босне и Херцеговине (с онима из Хрватске, вели, није се сусретао) на најгрубљи начин изопштава и ниподаштава („...сетио сам се и непријатности за време раније посете целој покрајини у саставу једне издавачке групе, те је моја одлука да коначно отпишем све секундарне Србе, чији је језик добијао изражену шиптарску дикцију, деловала потпуно образложено”⁴⁹).

Оно по чему се разликују етнофолизми који карактеришу друге од аутоетнофолизама јесте и то да се први, будући да наилазе на јавну и законску осуду, срећу углавном у оквиру неофицијелних разговорних идиома, док се потоњи толеришу на свим нивоима и у свим сферама јавне употребе језика – у средствима информисања, публицистици, науци, књижевности, градском „језичком пејзажу” и др. и настоје се представити као добронамерна критика националних, културних и иних недостатака сопственог народа.

С краја прошлог века израз *ђовор мржње* постао је један од најфреквентнијих и највише злоупотребљаваних у домаћој јавној комуникацији. О њему је написано мноштво радова, а „ловци” на говор мржње почели су препознавати етнофолизме у српским паремијама, народним песмама, у дискурсу најбољих српских писаца⁵⁰, српским средствима информисања посебно.

Српски медијски простор никада није представљао средину узорне језичке чистоте, што мање или више важи и за друге средине, поготову оне које претендују да буду образац модерне цивилизације. Највећи део еколошки девијантних употреба језика у српским медијима увозне је природе, али су се овде нашли домаћи „таленти” да увезено усавршавају.⁵¹

То усавршавање значило је, између осталог, несметано продуковање и ширење *језика (само)мржње* који, будући да га, за

⁴⁸ Миливоје Јовановић, *Пеїи коїејака исїод језика*, Логос, Београд 2009, 70.

⁴⁹ О овоме и аутошовинистичком атаку на српски идентитет, традицију и културу, видети опширније у напред цитираном чланку: М. Рељић, „Језички показатељи померања на плану аксиолошког погледа на свет”.

⁵⁰ Митра Рељић, „Етнофолизми у књижевном дискурсу Григорија Божовића”, у: *Поеїиика Гриђорија Божовића*, тематски зборник, Филозофски факултет Универзитета у Приштини – Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Културни центар „Стари Колашин”, Косовска Митровица – Ниш – Зубин Поток 2016, 422.

⁵¹ П. Пипер, нав. дело, 97.

разлику од *језика мржње*, наш законско-правни оквир засад слабо препознаје, захтева неодложно и студиозно ангажовање најпре језичке али и других струка, те шире културне јавности. Ова све-ска *Лейойиса Мајице српске* представља драгоцен напор у том смеру.

Др Митра М. Рељић
Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за руски језик и књижевност
hvastanskazemlja@gmail.com